

ни. –К.: Ін-Юре, 1997. –40 с.

6. Георгіца А.З. Сучасний парламентаризм: проблеми теорії та практики: Дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. –Чернівці, 1999. –508 с.

7. Соколов А.Н., Трумпель К.Б. Парламентский омбудсман: генезис, функционирование, тенденции развития – Калининград: Балтийский ин-т экономики и финансов, 2000. –94 с.

8. Лентовска Э. Омбудсман в странах восточной и центральной Европы (польский опыт): Обзорный доклад 1994 года о деятельности омбудсмана в Польше // Российский бюллетень по правам человека. –1995. –Вып.7. –С.133-141.

9. Карпачова Н.І. Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні: Перша щорічна доповідь Упов-

новаженого Верховної Ради України з прав людини. –К.: Книжкова друкарня наукової книги, 2000. –377 с.

10. Хаманева Н. Ю. Охрана прав граждан в зарубежных странах: институт омбудсмана (сравнительный аспект). – М. ИНИОН, 1991. –54 с.

11. Annual Report of National Ombudsman of the Netherlands for 1995. – Amsterdam, 1996. –69 p.

12. Muhr E. The protection of citizens as “consumers” of government services // Proceedings of the 4-th Round Table with European Ombudsman. –Lisbon, 1994. –96 p.

13. Introduction by Kevin Murphy // Office of Ombudsman statement of strategy 1997. –1999. –8 p

Надійшла до редколегії 22.09.2003

МАРЦЕЛЯК О.В. ФУНКЦИИ ОМБУДСМАНА

Освещаются вопросы, связанные с основными направлениями деятельности омбудсмана, приведена классификация и охарактеризованы основные его функции.

MARTSELJAK O.V. FUNCTIONS OF OMBUDSMAN

Are taken up the questions connected to the basic directions of activity ombudsman, classification is given and his basic functions are characterized.

О.В. МОРОЗ

Національний університет внутрішніх справ

УДК 657.422.4(470+571)“20/21”

ВИДИ ЦІННИХ ПАПЕРІВ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ СТ. – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Проаналізоване поняття цінних паперів, розроблене Г.Ф. Шершеневичем, А.Г. Гусаковим, А.М. Феміліді, А.Ф. Федоровим, розглянуті найбільш поширені класифікації цінних паперів, які сформувалися в кінці ХІХ ст.

У період розвитку ринкових реформ в Україні великого значення набувають питання побудови ринку цінних паперів з урахуванням вітчизняного й світового досвіду. Для уникнення помилок, які були допущені в минулому, та покращення якості нормативних актів, що регулюють відносини у цій сфері, необхідно вивчити, насамперед, принципи формування поняття, а також видів цінних паперів Російської імперії. Це питання сучасними дослідниками не висвітлювалося, тому виникла необхідність його комплексного аналізу.

Вчення про цінні папери на території України почало зароджуватися наприкінці ХІХ ст. Великі здобутки у його розробку внесли П.П. Цитович, А.Ф. Федоров, Г.Ф. Шершеневич, А.Г. Гусаков, А.М. Феміліді та інші вчені. На

підставі їхніх праць була сформована класична, або документарна теорія цінних паперів. Значний інтерес викликає питання про види цінних паперів, які існували у другій половині ХІХ ст. – на початку ХХ ст., але для цього необхідно встановити поняття цінних паперів, яке існувало у згаданий період. Так, Г.Ф. Шершеневич дане поняття пов'язував з поняттям документу, а інші стверджували, що це “щось” зазначене в самому документі. Хоча окремі вчення про різні види цінних паперів вже були досить сформованими, але чіткого визначення цінних паперів на той час не існувало ні в законодавстві, ні на практиці. Тут його зміст трактувався по-різному, одні розглядали його ширше, тобто поширювали це поняття на всі документи, які лише виступали як доказ існування певних прав, а інші

- вужче. Це вносило плутанину у застосування цінних паперів. У торговому обігу XIX ст. під ними розуміли як грошові, так і товарні, як відсоткові так і безвідсоткові цінні папери. З однієї сторони, поняття "цінні папери" застосовувалося до всіх паперів, які мали майнову цінність, а з іншої сторони, під ними розуміли грошові папери.

У зв'язку з цим багатозначним застосуванням необхідно було дати чітке визначення цінних паперів, під якими Г.Ф. Шершеневич розумів документи, якими визначаються суб'єкти втіленого у них майнового права [1, с.63].

Своє поняття цінних паперів дав А.Г. Гусаков у праці "Конспект лекцій по торговому праву" як документів майнового змісту, яким надається цивільно-правова функція при здійсненні або передачі вираженого у них права. Цінні папери в цьому сенсі нерозривно пов'язані з правом, у них вираженому, і, тому вони є "носіями права" [2, с.333].

А.М. Феміліді сформував інше поняття цінних паперів, які розглядав як документи про приватні права, існування яких тісно пов'язано із самими паперами [3, с.137].

Як бачимо, особливості, що впливають із даного визначення, такі:

1) документи про приватні права – означає, що цінні папери відрізнялися від паперових грошей, оскільки у паперових грошах закріплювалися публічні права. Власник цінних паперів здійснював свої права шляхом позову, а держава несла відповідальність не юридичну, а фінансову; 2) другою ознакою є те, що права повинні бути тісно пов'язаними з цінними паперами, тобто без документа не було й прав, а також при переході цінного паперу від одного власника до іншого на нього переходили й права, які були закріплені в ньому.

А.Ф. Федоров розглядав цінні папери з двох точок зору: економічної та юридичної. З економічної точки зору він вважав, що це будь-який документ, з володінням яким було пов'язано право, яке мало майнову цінність, тобто ці документи свідчили про право на цінність. З юридичної точки зору він розумів їх як документи, що втілювали в собі майнову цінність, в тому сенсі, що це право нерозривно було поєднане з відповідним папером, і іншими засобами не могло бути доведено [4, с.567]. Свою назву цінний папір отримав лише від цінності того права, яке у ньому відображене. Його неможливо віднести до матеріальних цінностей, оскільки, закріплене у ньому благо було благом не матеріального характеру, а лише правом витребування зазначених у них цінностей, або правом участі у певному майні.

У кінці XIX ст. сформувалися традиційні класифікації цінних паперів, найважливішим критерієм якої, що є загальноприйнятою і в наш час, являється спосіб зазначення у цінних паперах уповноважених осіб. Також їх розрізняли за змістом та особою боржника. Але найбільш поширеною серед інших класифікацій, що були прийняті доктриною, була і є до теперішнього часу класифікація за спосо-

бом зазначення у цінних паперах уповноваженої особи

Різні вчені класифікували цінні папери по-своєму. Так, Г.Ф. Шершеневич класифікував їх за змістом, по особі боржника та по способу зазначення у цінних паперах уповноваженої особи [1, с.64].

За змістом виділялися й товарні і грошові папери. Товарні – це папери, цінність яких виражається у вигляді товарів, тобто ті, що надають право їх власнику на отримання товарів. До них належали коносамент, варрант, фактура, дублікат накладної, складське свідоцтво та ін. Грошові – це папери, цінність яких визначається в грошах, тобто ті, що надають їх власнику право на отримання не товару, а грошей. До них належали облігації, векселі, дивідендні талони та ін. У свою чергу, грошові цінні папери поділялися на відсоткові та безвідсоткові. Згідно з відсотковими цінними паперами, поряд із правом на отримання грошової суми, зазначеної у цінному папері, особа мала також право на отримання платежів у вигляді відсотка або дивіденду. До них належали державні відсоткові квитки, облігації, акції та ін. Безвідсоткові цінні папери закріплювали лише право на отримання певної грошової суми, зазначеної у цінному папері, без відсотків. До них належали векселі, чеки

Цінні папери поділялися також на ті, що закріплювали:

1) право участі у певному майні (акції); 2) певні зобов'язання особи, яка видала цінний папір по відношенню до його власника (простий вексель, облігація); 3) речові права (складське свідоцтво); 4) доручення, яке одна особа давала іншій про видачу певної цінності (чек, переказний вексель) [1, с.65].

Цінні папери розрізняли також за ознаками, що: 1) вказують на підставу свого існування (страховий поліс), 2) не вказують на підставу існування (чек, вексель) [4, с.569].

В залежності від особи боржника, тобто особи, яка видала папір і зобов'язана по ньому, одні вчені виділяли два види - державні та приватні, а інші - три види - державні, громадські та приватні цінні папери. Так, Г.Ф. Шершеневич [1, с.65-66], А.Г. Гусаков [2, с.334] виділяли два види - державні та приватні цінні папери. Державними цінними паперами були папери, за якими була зобов'язана держава, тобто держава видавала цінні папери і була зобов'язана по ним вчинити якусь дію. До них застосовувався термін "фонди". До даної категорії цінних паперів відносили також папери, які випускалися автономними одиницями держави, містами, громадами.

Н.О. Нерсесов зазначав, що до державних цінних паперів належать: 1) квитки державних внутрішніх та зовнішніх відсоткових позик різного випуску; 2) державні безперервно прибуткові квитки, власники яких мають право тільки на отримання відсотків, а не на повернення капіталу; 3) банківські квитки (п'ятивідсоткові квитки державного банку), випущені в обмін на квитки попередніх державних кредитних установ; 4) квитки державного казначейства, які випускалися на восьмирічний термін; 5) консолідовані облігації російських залізничних доріг, які були випущені урядом з метою надання допомоги товариствам

залізничних доріг у придбанні грошових коштів, необхідних їм для спорудження колій; 6) заставні папери державного дворянського земельного банку; 7) державні свідоцтва селянського земельного банку [5, с. 194-195].

До паперів, які видавалися громадськими союзами та приватними товариствами належали: 1) облігації міських земських управ, що мали форму паперів на пред'явника, власники яких отримували щорічний прибуток до тих пір, поки борг їм не повертали по тиражу; 2) акції, що видавалися учасникам акціонерних товариств (вони могли бути як іменними, так і на пред'явника); 3) облігації, що випускалися акціонерними товариствами у випадку дострокової позики з дозволу уряду; 4) заставні папери земельних банків та облігації міських кредитних товариств.

До приватних цінних паперів належали папери, які видавалися приватними особами, як фізичними, так і юридичними. До них належали векселя, чеки. До приватних цінних паперів, крім векселя, вживався термін "ефекти".

Іншої точки зору дотримувалися А.М. Феміліді [3, с. 139], А.Ф. Федоров [4, с. 569-570], П.П. Цитович [6, с. 190], А.Д. Солюдовніков [7, с. 310], які крім державних та приватних, виділяли ще громадські цінні папери. Під ними вони визнавали папери, що випускалися громадськими союзами (містами, земствами) або акціонерними компаніями у формі банкнот, страхових полісів, облігацій, акцій.

В залежності від способу зазначення уповноваженої особи цінні папери підрозділялися на іменні, ордерні та цінні папери на пред'явника. Під іменними цінними паперами розуміли такі, кредитором по яким повинна бути заздалегідь визначена й встановлена у документі особа. Їхня втрата не тягла за собою втрату самого права, і, оскільки ім'я кредитора було відомо, то ніхто інший не міг замість нього здійснити права по цьому паперу. Втрачений цінний папір відновлювався, тобто видавався його дублікат.

Що стосується ордерних, то ними являлись такі цінні папери, в яких, поряд із заздалегідь визначеним кредитором, вказувався напис "або за його наказом", тобто, у них боржник давав обіцянку виконати зобов'язання як перед першим кредитором, так і перед наступними власниками, які отримали цінний папір від першого. До ордерних цінних паперів відносилися простий та переказний вексель, варрант, коносамент, фактура, акції, поліси морського страхування. Для здійснення права за ними була необхідна особлива легітимація його держателя за допомогою передавального напису, завдяки якому простежувався його перехід від одного держателя до іншого. Хоча ця вимога створювала певні незручності, ускладнюючи передачу прав, але завдяки їй забезпечувалися певні гарантії для держателя паперу, оскільки збільшувалася кількість осіб, що несли відповідальність за таким папером.

Виникнення ордерних цінних паперів обумовлювалося особливостями середньовікового процесуального права, а не вимогами економічного обігу. В середні віка процесуальне представництво було заборонено, особиста

участь сторін у процесі була обов'язковою. На протязі цього періоду були лише деякі виключення з цього правила і то лише для привілейованих класів. Пізніше процесуальне представництво почало зустрічатися частіше, але воно ускладнювалося певною формальністю, а саме необхідно було скласти акт про процесуальне представництво в присутності суду. Щоб уникнути цього, винайшли ордерні цінні папери та цінні папери на пред'явника.

Ордерні цінні папери були перехідними від іменних паперів до паперів на пред'явника.

Цінними паперами на пред'явника були такі папери, за якими право вимоги належало не тій чи іншій визначеній особі, а будь-якій особі, яка пред'явить цей папір. Його власник при передачі не дотримувався жодної формальності, він просто передавав папір. В залежності від предмета вимоги цінні папери на пред'явника поділялися на: 1) грошові, тобто папери, які давали право на гроші та грошові платежі; 2) товарні, тобто папери, які давали право на речі та товари; 3) легітимаційні, тобто папери, які надавали користування будь-яким правом. Папір на пред'явника вважався власністю особи, яка ним володіла, і не міг бути відібраний в особи, яка була добросовісним набувачем навіть у тому випадку, коли він вийшов із володіння його власника поза його волею. У тому ж випадку, коли особа, в якій знаходився папір, достовірно знала або мала достатні підстави вважати, що він вийшов із володіння його власника поза його волею, то папір відбирався у особи, яка ним володіла й повертався його власнику. У випадку, коли недобросовісність не була доведена, папір залишався у особи, у якій він знаходився. У випадку знищення цінного паперу на пред'явника його дублікат не видавався, тобто вирішувалося питання про те, кому належало право вимоги за цим папером, а сам папір не відновлювався.

В кінці XIX ст. вже існували товаророзпорядчі папери, якими визнавалися папери, передача яких символізувала передачу речі. До цього виду цінних паперів належали: папери, в яких закріплювався рахунок на проданий товар; папери, які забезпечували перевезення товару (коносамент, накладна); а також папери, які посвідчували прийняття товару на збереження. Товаророзпорядчі папери мали речовий (право власника документа на товар) та зобов'язальний (відносини між товаровідправником та експедитором) характер. До них належали: коносаменти, фактура, варрант, товаро-заставні свідоцтва, маклерська записка, накладна, а також папери транспортного обігу. Коносамент – це була у своєму роді вантажна розписка, яка видавалася капітаном корабля товаровідправнику із зобов'язанням доставити товар у визначений порт і передати його вказаній у документі особі. Тобто, коносамент виникав із договору перевезення морем і передбачав собою розписку у прийнятті товару та зобов'язанні доставити його за призначенням. Варрант – це був документ, який видавався товарними складами. Він містив у собі посвідчення про прийняття товару на збереження, також зобов'язання зберігати товар і видати його держателю документа. Цей документ представляв собою двосторонній

договір між особою, яка зберігала майно, та особою, яка віддала його на збереження. Товаро-заставні свідоцтва витікали з договору про передачу товару під заставу [2, с.359]. Накладна – цей папір виникав із договору перевезення залізничною дорогою. Вона була іменною або на пред'явника [8, с.193-194]. Фактура – документ на відправлений товар із зазначенням його виду, якості, кількості та ціни. Він видавався у двох екземплярах на ім'я покупця. Підпис фактури покупцем підтверджував виконання договору продавцем [3, с.142-143].

А.Г. Гусаков виділяв цінні папери по змісту, в залежності від: об'єкта права, закріпленого у цінних паперах, особи боржника, способу зазначення уповноваженої особи [2, с.333]. За змістом виділялись такі види: 1) корпоративні – виражали право участі в будь-якій корпорації (акції); 2) зобов'язувальні – закріплювали право вимоги власника цінного паперу до особи, яка його видала і були або дорученням, даним однією особою іншій у видачі певної цінності (чек), або індивідуалізованою абстрактною об'язкою (страховий поліс, вексель); 3) речово-правові – цінні папери, які закріплювали речове право (товаророзпорядчі папери) та закріплювали не тільки право вимоги видачі речі, але й заміняли певним чином дану річ, тобто розпорядження цінним папером прирівнювали до розпорядження самою річчю. Розподіл цінних паперів на грошові та товарні А.Г. Гусаков проводив за критерієм об'єкта права, закріпленого у цінних паперах

Таким чином, ми бачимо, що в кінці XIX ст. – на початку XX ст. відбувалася розробка поняття цінних паперів визначними вченими того часу. На їх підставі була сфор-

мована документарна теорія, яка розглядає цінний папір як документ. Також у цей період відбувається активне становлення та розвиток різних видів цінних паперів, які існують і сьогодні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шершеневич Г.Ф. Курс торгового права. -Т.2. Товар. Торговые сделки: Монография. -СПб.: Издание Бр. Башмаковых, 1908. -624 с
2. Гусаков А.Г. Конспект лекций по торговому праву. -СПб.: Типография И. Трофимова, 1911. -528 с.
3. Фемилиди А.М. Репетиториум по торговому праву. -Аккерман: Типография И.М. Гринштейна, 1900. -323 с.
4. Федоров А.Ф. Торговое право. -Одесса: Славянская типография, 1911. -896 с.
5. Нерсесов Н.О. Избранные труды по представительству и ценным бумагам в гражданском праве. -М.: Статут, 1998. -286 с.
6. Цитович П. Учебник торгового права. -Вып. I. -К.-СПб.: Издание книгопродавца Н.Я. Оглоблина, 1891. -300 с.
7. Солодовников А.Д. Законоведение: Учебник. -М.: Юридический книжный магазин "Право" Ф.В. Бусыгина, 1911. -388 с.
8. Цитович П. Очерк основных понятий торгового права. -К.: Типография И.Н. Кушнарева и К^о, 1886. -248 с.

Надійшла до редколегії 27.10.2003

МОРОЗ О.В. ВИДЫ ЦЕННЫХ БУМАГ В РУССКОЙ ИМПЕРИИ (ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XIX СТ. – НАЧАЛО XX СТ.)

Проанализировано понятие ценных бумаг, разработанное Г.Ф. Шершеневичем, А.Г. Гусаковым, А.М. Фемилиди, А.Ф. Федоровым; рассмотрены наиболее распространенные классификации ценных бумаг, сформировавшиеся в конце XIX ст.

MOROZ O.V. KINDS OF SECURITIES IN RUSSIAN EMPIRE (SECOND HALF OF XIX - THE BEGINNING OF XX CENTURY)

The concept of securities developed by G.F. Shershenevichem, A.G. Gusakovim, A.M. Femilidi, A.F. Fedorovym is analyzed; the most widespread classifications of securities generated at the end of XIX Century. are considered

УДК 340.1:347.65“14/15”

О.І. НЕЛІН, канд. юрид. наук, доц.

Київський університет туризму, економіки і права

ДО ПИТАННЯ СПАДКОВОСТІ ЗА МАГДЕБУРЗЬКИМ ПРАВОМ

Розглянута практика застосування магдебурзького права щодо питань спадковості на території України у XV-XVI сторіччях.

На сучасному етапі розвитку України значно зростає потреба у дослідженні історії українського права, оскільки воно є засобом забезпечення соціальної справедливості,

прав і свобод людини та інтересів нації. Право є частиною духовної культури українського народу, і вивчення історії його розвитку може сприяти підвищенню рівня правосві-